

ПСИХІЧНИЙ ОБРАЗ ЯК МОТИВАЦІЙНИЙ ЧИННИК І ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Здійснено теоретичний аналіз психічного образу та визначено, які функції він виконує в житті людини. Розглянуто вплив образу на мотиваційну сферу особистості. Обґрунтовано доцільність і важливість вивчення механізмів формування психічних образів у сфері державного управління.

Ключові слова: психічний образ, психічні процеси, уявлення, мотив, стимул.

Постановка проблеми. Дослідження психічного образу вельми важливе, оскільки образ – складний і багатогранний феномен, без якого неможливе повноцінне функціонування психічних процесів, таких як пам'ять, мислення, емоційна та мотиваційна сфери особистості. Як центральна психологічна категорія образ є суб'єктивним відображенням реальності, який бере безпосередню участь у процесі прийняття рішень. Особливої уваги заслуговують психологічні механізми формування образу як детермінанти мотиваційної сфери, котра впливає на результативність людської діяльності. Врахування психологічних механізмів формування образу відкриває можливість цілеспрямовано впливати на мотиваційну сферу особистості. Дослідження образів є важливим і для державного управління, в процесі якого для отримання бажаного результату необхідним є створення дієвої системи мотивації, яка спонукатиме працівників та управлінців до ефективнішої праці. Мотивом може виступати образ як вербальний стимул, який є результатом бажаної мети. Образ бажаного результату діяльності має велике значення і для об'єктів, і для суб'єктів державного управління, оскільки виконує центральну роль у сприйнятті інформації, за надання розпоряджень, взаємодії суб'єктів та об'єктів державного управління, в процесі прийняття рішень.

Стан дослідження. Проблема образу не є новою і досліджувалася ще з античних часів у працях Платона, Арістотеля, Д. Юма, Р. Декарта, І. Канта та інших відомих філософів. З кінця XIX століття розглядається більш детально структуралістами, а саме: В. Вундтом, Е. Тітчинером, Ф. Гальтоном, З. Фрейдом, К. Юнгом та ін. З середини XX століття важливий внесок у дослідженні цієї проблематики зробили вчені-когнітивісти: А. Пейвію, Р. Солсо, Р. Стернберг, С. Косслін та ін.

Проблему образу також досліджували такі вчені, як С.Л. Рубінштейн, О.М. Леонтьєв, П.Я. Гальперін, Б.Г. Ананьєв, М.О. Бернштейн, Л.С. Виготський, В.П. Зінченко, С.Д. Смірнов, О.В. Морозов, Н.Д. Завалова, В.А. Пономаренко, А.О. Реан, Н.В. Бордовська та ін., які досліджували образ на різних рівнях психічної діяльності як відображення певного об'єкта, предмета чи події. За дослідження пізнавальних психічних процесів образ здебільшого згадується у Л.Ф. Бурлачука, М.Й. Варія, О.В. Винославської, С.Д. Максименка та ін.

Аналіз літературних джерел свідчить про те, що сьогодні на високому рівні в психології та нейрофізіології досліджено питання формування образів за допомогою пізнавальних психічних процесів. У сучасному світі образ знайшов своє практичне застосування в рекламі та PR-менеджменті. В цих сферах на свідомість людей впливають правильно сформованими образами, зважаючи на особливості та характеристики цільової аудиторії, наперед прогнозують реакцію на впливи та ймовірність відгуків на них. Недостатньо дослідженим залишається вплив образу на мотиваційну сферу в процесі здійснення державного управління.

Мета статті – розкрити образ як мотиваційний чинник в системі державного управління.

Виклад основних положень. Найперше визначимо механізми формування образу і на основі цього встановимо взаємозв'язок образу із мотиваційною сферою особистості, яка, на нашу думку, посідає важливе місце в процесах державного управління, а саме – за прийняття рішень, спілкування і взаємодії суб'єктів та об'єктів державного управління, надаючи та отримуючи розпорядження, та ін.

У психологічній літературі виділяють декілька видів образів, зокрема образи сприйняття, ейдетичні образи, фосфени, образи уяви та ін. У повсякденній діяльності, яка стосується сфери державного управління, здебільшого використовують образи-уявлення та образи сприйняття, які є відображеннями реальності, сформованими через органи відчуття. Образи уяви виконують функцію перетворення результатів минулого досвіду, це психічний процес, який полягає у створенні нових образів (уявлень) шляхом переробки матеріалу сприйняття і уявлень, одержаного в попередньому досвіді.

У психологічному словнику зазначено, що образом вважався «суб'єктивний феномен, який виникає в результаті предметно-практичної, сенсорно-перцептивної, мисленнєвої діяльності, що являє собою цілісне інтегральне відображення дійсності, в якому одночасно представлені основні перцептивні категорії (простір, рух, колір, форма, фактура тощо)» [1, с. 223].

А.О. Реан, Н.В. Бордовська, С.І. Розум пропонують розглядати образ як суб'єктивне відображення об'єкта, який впливає на внутрі-

шній світ людини і інтегрує в собі інформацію, яка надходить із зовнішнього середовища на основі сенсорних модальностей, завдяки чому в процесі формування він збагачується і коректується [2, с. 24].

Т.М. Березина, яка описує образи як відображення інтегрованої інформації, пропонує поділити їх на кілька порядків, де на кожному рівні відбувається інтеграція образів попереднього порядку.

Образи нульового порядку (без узагальнення наочної інформації), – це образи сприйняття (чуттєві, первинні), які є практично повним віддзеркаленням дійсності.

Образи першого порядку – вторинні образи. Це ейдетичні образи, будь-які образи, в яких людина намагається відтворити конкретну картину, яка виникає після заплющення очей і може зберігатися продовж секунд.

Образи другого порядку – це образи, які відповідають словами-інтеграторам, узагальнення наочної інформації, представленої в образах першого порядку.

Образи третього порядку узагальнюють інформацію (наприклад, слово «іграшка» є узагальненим стимулом для багатьох ляльок, пірамідок, зайчиків). Такі образи мають наочність (образ, що має форму, обсяг, структуру).

Образи четвертого порядку – це рівень граничного узагальнення конкретних образів, просторове утворення, тобто уявне виділення деякої ділянки простору у внутрішньому полі зору.

Образи п'ятого порядку – це слова-інтегратори, що виражають деякі категорії загальнолюдського значення, такі як справедливість, любов, добро, зло і т.п. [3].

Створення образів – важливий процес для життя та діяльності людини тому, що допомагає передбачити наслідки майбутньої діяльності, спрогнозувати реакцію інших на власні вчинки чи слова, уявити кінцевий результат діяльності та поетапний план дій.

В процесі мислення людина за допомогою уяви може маніпулювати збереженими в пам'яті образами, змінювати їх форму, розміри, пропорції відповідно до ситуації, яка виникла.

О.В. Морозов виділив п'ять функцій уяви, з яких, на нашу думку, очевидні й функції самого образу, та його роль у діяльності суб'єктів та об'єктів державного управління. Отже, за допомогою уяви, будуючи певний образ, можна:

1) відображати дійсність в образах і мати можливість користуватися ними, вирішуючи завдання (ця функція пов'язана з мисленням і органічно в нього включена);

2) регулювати емоційні стани (за допомогою своєї уяви людина здатна, хоча б частково, задовольняти багато потреб, знімати порожувану ними напруженість);

3) довільно регулювати пізнавальні процеси і стани, зокрема сприйняття, увагу, пам'ять, емоції (за допомогою майстерно викликаних образів управління може зважати на потрібні події, а також управляти сприйняттям, спогадами, висловами);

4) внутрішньо формувати план дій – здатність виконувати діяльність в умі, маніпулюючи образами (і суб'єкти, і об'єкти державного управління можуть уявляти собі образ того предмета або ситуації, який/яку вони хочуть створити або досягти);

5) планувати і програмувати свою діяльність, складати програми, оцінювати їх та уявляти процес реалізації [4, с. 89].

Т.В. Мельник виділила такі чотири функції, які виконують образи уяви: 1) побудова образу засобів і кінцевого результату предметної діяльності суб'єкта; 2) створення програми поведінки, коли проблемна ситуація є невизначеною; 3) продукування образів, які не програмують, а замінюють діяльність; 4) створення образів, які відповідають опису об'єкта [5].

Іншим підтвердженням важливості образів та їхнього значення в житті людини є дослідження, яке 1990 р. провів С. Косслін. У цьому дослідженні людей просили записати, як вони використовують образи [6, с.132]. З'ясувалося, що образи використовуються з такою метою: щоб мріяти (з чудовими результатами!); для запам'ятовування (список для закупів, метод локусів); емоційно/мотиваційно («візуалізація цілей»); даючи/отримуючи розпорядження; за розумової активності.

Отже, образ є суб'єктивним відображенням об'єктів, предметів і явищ, що формується за допомогою таких психічних процесів, як відчуття, сприйняття, пам'ять, мислення. Провідну роль у формуванні образу виконує уява. В процесі формування образу на нього можуть впливати соціальне та природне середовище, емоції, досвід, стереотипи. Надзвичайно важливою є роль образу, який виступає результатом бажаної мети. В цьому випадку він впливає на мотиваційну сферу особистості, оскільки представляється нею як поетапний план дій. Перелічені вище функції образу використовуються в повсякденній людській діяльності, в тому числі в діяльності державних службовців.

Вважаємо, що важливою у сфері державного управління є функція образу як мотиваційного чинника, що виступає регулятором предметних дій, забезпечуючи їх адекватність предмету, засобів і умов. У діяльності мета виступає для суб'єкта у формі образу майбутнього результату. Такий образ передує самій діяльності. На його основі формуються плани, стратегія діяльності, сукупність конкретних дій, операцій і т. д. [7, с. 68]. Психічні образи результату майбутньої діяльності, як її мета, у сфері державного управління повинні використовувати

ватися у діяльності суб'єктів та об'єктів так, щоб вони могли оперувати цими образами, видозмінювати їх відповідно до умов.

Зв'язок образу із мотиваційною сферою особистості є очевидним і підтверджується у працях, на які вже неодноразово зроблено посилання. Варто окремо зважити на позиції А.В. Петровського та М.Г. Ярошевського, які вказують, що «ядерну» тріаду категорій психології становлять образ, дія і мотив [8].

Мотиваційна функція в управлінні є однією із основних. Для прикладу, Л.Е. Орбан-Лембрик стверджує, що, знаючи мотивацію працівників, можна достовірно спрогнозувати їхню реакцію на дії керівництва чи з'ясувати ті чи інші причини поведінки людей. З іншого боку, мотивація важлива й для самих керівників, оскільки вона зумовлює їхню поведінку за розв'язання управлінських завдань, стиль управління, тощо. Знання мотивації дає можливість керівникові вибрати певну тактику поведінки щодо колективу в цілому чи окремих його індивідів [9, с. 345].

Управлінська діяльність сама собою передбачає процес подвійної мотивації, тобто керівник повинен спонукати себе до досягнення певних цілей, а тоді шукати шляхи та методи для спонукання своїх підлеглих.

Мотивацією для керівника, згідно з твердженнями Л.Е. Орбан-Лембрик, можуть бути: особисті інтереси, які спрямовані на досягнення життєвого комфорту, збереження статусу в управлінській ієрархії, потреба в самоактуалізації, реалізації своїх можливостей, самовдосконаленні [9, с. 173–175]. В будь-якому випадку в свідомості управлінця є образ чи забезпеченої людини, якою він може стати в процесі реалізації своєї діяльності, чи солідної високоповажної особи, чи ін. Саме цей образ-мотив виступає основною рушійною силою і спонукає управлінця до певних дій.

Метод мотивації підлеглих є не менш важливим для здійснення державного управління. Мотивація працівників як одна із основних функцій управління потребує спеціальних умінь, наполегливості й розуміння характеру людей. В основі поведінки кожної людини лежать певні мотиви: прагнення, цінності, які зумовлюють спрямованість їхньої активності.

З огляду на потреби та особливості характеру своїх підлеглих державний службовець може зрозуміти їхню поведінку і визначити методи впливу на неї, подавати інформацію, тобто формувати образ ситуації, так, щоб у подальшому отримати бажаний результат, адже, даючи розпорядження, керівник має на меті побудувати у свідомості підлеглих певний образ майбутньої діяльності. Образ створеного мотиву закладається в свідомості і реалізується в процесі діяльності (чи то фізичної, чи розумової).

Державний управлінець за формування образу-мотиву обов'язково повинен зважити на фактори суб'єктивізму у діяльності своїх підлеглих. Ці фактори можуть і сприяти процесам управління, і сповільнювати, гальмувати їх, залежно від того, наскільки вони співвідносяться із інтересами та цілями колективу та окремо взятих його індивідів.

Працівники та управлінці будуть старатися при виконанні своєї роботи настільки, наскільки дієвою буде їх мотивація. В.Є. Льовкін виділяє п'ять основних факторів (або класів факторів), які визначають силу мотиву: значущість образу, досяжність мотиву, винагорода, задоволеність, справедливість [10].

На нашу думку, ці фактори безпосередньо стосуються сфери державного управління. Мотивуючи своїх підлеглих, державний службовець може впливати на результати їхньої діяльності через формування образу таким чином, щоб він співвідносився з їхніми життєвими потребами, тобто мають сформуватися уявлення про те, як досягнутий результат може вплинути на життя індивіда (чим вища нагальність життєвих потреб, чим більше в уявленнях індивіда досягнення мотиву може вплинути на життя в цілому, тим сильнішим є мотив). Що стосується досяжності мотиву, то в цьому випадку державний службовець має формувати реалістичний образ ситуації і зважати на особливості, умови середовища і здібності підлеглих. Іншим важливим фактором є винагорода – встановлення взаємозв'язку в процесі формування образу між результатом досягнутої мети і винагородою. Не менш важливим є фактори задоволення і справедливості.

Іншою важливою функцією образу як мотиваційного чинника у сфері державного управління є його здатність впливати на оцінку ситуації та на процес прийняття рішень. Образ ситуації формуються в свідомості індивіда на основі досвіду, стереотипів, поглядів, ставлень до ситуації та емоційних настроїв. Важливе місце в цьому процесі посідає досвід. Набуття досвіду, як і всі форми розвитку, є індивідуальною відмінністю в психологічних і поведінкових характеристиках. Важливе значення має те, яким був попередній досвід: позитивним чи негативним [11, с. 240].

Ще однією, не менш важливою, на нашу думку, функцією образу є його участь у процесі сприйняття людьми один одного. Державне управління не можливе без взаємодії об'єктів і суб'єктів управління, а також взаємодії між собою самих суб'єктів та об'єктів. У процесі спілкування і взаємодії люди на основі попереднього досвіду, зовнішнього вигляду інших людей, їх вчинків та поведінки роблять висновок про певні особистісні риси інших, прогнозують вчинки і завчасно налаштовуються на певні форми власної поведінки стосовно один одного.

Взаємодіючи згодом з людьми, які зовнішньо чимось нагадують індивіду тих, враження про кого вже зафіксувалися в його пам'яті, він не-свідомо розпочинає приписувати цим людям ті риси характеру, які входять у закріплену структуру його уявлень (каузальна атрибуція). Якщо ця структура правильна, то це сприяє швидкому формуванню точного образу іншої людини навіть за відсутності інформації про неї (*стереотипізація*) [12; 285]. Тобто в такому випадку образ виконує позитивну роль, але трапляється й таке, що образ формується на основі неправельного ставлення до людини. Оскільки це відбувається на підсвідомому рівні, то між людьми можуть виникнути неконтрольовані і некеровані взаємні антипатії. В майбутньому це може призвести до конфліктів на робочому місці, що негативно впливає на діяльність і взаємодію між суб'єктами та об'єктами в процесі управління.

Необхідно дослідити образ в сфері функціонування такої соціотехнічної системи, як державне управління. По-перше, образ безпосередньо впливає на мотиваційну сферу особистості, а отже, на поведінку людини. Створюючи потрібні образи, які виступають як мотив, можна управляти людською діяльністю. По-друге, образ впливає на процеси прийняття рішень. По-третє, дослідивши, як стереотипи впливають на формування образу, можна полегшити процес управління завдяки використанню готових еталонних образів ситуацій, тобто прийняття рішень в автоматичному режимі. По-четверте, через те, що образ є суб'єктивним і часто формується на основі досвіду, – це призводить до упереджень в оцінюванні ситуації чи прийняття рішення, які варто усунути для того, щоб можна було ефективно управляти людською поведінкою.

Висновки. Незважаючи на чималу кількість досліджень у сфері когнітивної психології, проблема образу актуальна та не досліджена до кінця, особливо на теренах нашої держави. У сфері управління образ виступає як регулятор предметних дій та як мотиваційний чинник. У процесі діяльності образ може виконувати і позитивну, і негативну роль, залежно від того, якою буде мотивація.

Необхідність подальших досліджень цієї теми полягає у тому, щоб визначити, як у цілому можна вплинути на поведінку людини за допомогою образів і сформованих еталонів. Бесіди з державними службовцями демонструють, що є зв'язок ефективності управління зі сформованими образами ситуації, але, на жаль, у державному управлінні характеристику образу ніхто не досліджував.

---

1. Психологический словарь / под ред. В.В. Давыдова, А.В. Запорожца, Б.Ф. Ломова и др.; Нач.-исслед. ин-т общей и педагогической психологии Акад. пед. наук СССР. – М.: Педагогика, 1983. – 448 с.

2. Реан А.А. Психология и педагогика / А.А. Реан, Н.В. Бордовская, С.И. Розум. – СПб.: Питер, 2002. – 432 с.
3. Березина Т.Н. Психические образы в структуре образной формы / Т.Н. Березина // Психология и психотехника. – 2012. – № 1. – С. 13–25.
4. Морозов А.В. Деловая психология: учебник для высших и средних специальных учебных заведений / А.В. Морозов. – СПб.: Издательство Союз, 2000. – 576 с.
5. Мельник Т. Образність як психологічна категорія / Т. Мельник // Горизонти образования. – Севастополь, 2003. – № 1. – С. 50–56.
6. Kosslyn, S.M.L. Mental imagery: Against the nihilistic hypothesis / S.M.L. Kosslyn, G. Ganis, & W.L. Thompson // Trends-in-Cognitive. – Sciences 7. – 2003. – 456 p.
7. Визуальный образ (Междисциплинарные исследования) / отв. ред. И.А. Герасимова; Рос. акад. наук, Ин-т философии. – М.: ИФРАН, 2008. – 247 с.
8. Петровский А.В. Основы теоретической психологии / А.В. Петровский, М.Г. Ярошевский. – М.: Инфра-М, 1998. – 525 с.
9. Орбан-Лембрик Л.Е. Психология управління: навч. посіб. / Л.Е. Орбан-Лембрик. – 2-ге вид., доп. – К.: Академвидав, 2010. – 544 с.
10. Лёвкин В.Е. Основные факторы, определяющие силу мотива / В.Е. Лёвкин // Психика и Тело: материалы второй всероссийской научно-практической конференции [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://orgpsiholog.ru/motive-power.htm>
11. Мишишин М.М. Вплив психічного образу ситуації на процес прийняття рішень в системі державного управління / М.М. Мишишин // Вища освіта України. Тематичний випуск «Міжнародні Чепланівські психолого-педагогічні читання». – Додаток 1 до № 1, Том 2. – 2012. – 410 с.
12. Скрипченко О.В. Загальна психологія: підручник / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – К.: Каравела, 2009. – 464 с.

Мишишин М.Н. Психический образ как мотивационный фактор и его значение для государственного управления

Произведен теоретический анализ проблемы психического образа и определено, какую роль он выполняет в жизни человека. Рассмотрено влияние образа на мотивационную сферу личности. Обоснована целесообразность и важность изучения механизмов формирования психического образа и его роль в государственном управлении.

Ключевые слова: образ, психические процессы, представление, мотив, стимул.

Myschyshyn M.M. Mental image as a motivational factor and its role in the public administration

In this article a theoretical analysis of the problem of the image is made, and its functions in a human activity are determined. The influence of the image on the motivational sphere of personality is observed. The significance and importance of studying the mechanisms of forming mental images and their role in public administration are grounded.

Key words: image, mental processes, representation, motive, incentive.